

פריחה בטרם כיליון

מחקר היסטורי מקיף ודקדקני מביא את סיפורן של ישיבות ליטא ללא כחל ושרק. השאלה האם התקופה שבין מלחמות העולם ראויה להיקרא 'תור הזהב' של הישיבות מקבלת בספר תשובה מורכבת

חיבור תשתיתי רחב היקף וראשון מסוגו המניח את היסודות המחקריים למוסדות כמעט עלומים בתקופה שנדונה הרבה בשדה המחקר (עמ' 12).

עם זאת, יש בספר גם ניתוחים ומסקנות מרתקים שהקורא הסבלן יכול לדלות מבין העובדות והנתונים הרבים המוגשים לפניו.

ללא חשוא פנים

האחיזה במקורות ובנתונים – שנאספו בעיקר מתוך ארכיונים וכוללים מכתבים רבים, דו"חות על התנהלות הישיבות, קטעי עיתונות, זיכרונות ואף ספרות יפה – מאפשרת לכותב להציג תמונה אמינה של עולם הישיבות, בשונה מההיסטוריוגרפיה הישיבתית שנוצרה מתוך עולם הישיבות עצמו ויש בה במידה רבה משום הכתיבה ההגיוגרפית, המעלימה עובדות שעשויות להיראות מביכות ומציגה את מנהיגי עולם התורה כדמויות על אנושיות וחסרות רבב. כך למשל מופרך הדימוי של הישיבות כמוסדות שבכל אחד מהם הסתופפו בו זמנית מאות תלמידים. קליבנסקי מציג נתונים מפורטים על מספר התלמידים בישיבות שונות לאורך השנים ומראה כי במשך רוב התקופה הוא היה קטן בהרבה ממה שמקובל להניח. הוא גם מביא ניתוח מעניין של השוואת המספרים בין תלמידי הישיבות בתקופה שלפני מלחמת העולם הראשונה לבין מספרם בין שתי המלחמות. לכאורה היה פיתוח משמעותי במספר התלמידים: כ־5,000 ערב מלחמת העולם הראשונה לעומת כ־4,100 ב־1937. אלא שההבדל

בשנים האחרונות הולכים ומתרבים מחקרים היסטוריים המתהדרים בשימוש בתאוריות ממדעי החברה – דבר שהוא כמובן ראוי וחיובי כשלעצמו, אך פעמים רבות מכסה על אמירות אופנתיות ריקות מתוכן של ממש, החסרות ביסוס רציני במקורות. הבחנה זו, בין אסכולות של מחקר ובמידה רבה גם בין דורות של חוקרים, באה לידי ביטוי מוחשי בפער שבין שני חוקרי התלמוד בסרט 'הערת שוליים': האב, המדגיש את היותו פילולוג, עסוק במחקר דקדקני ומשמים לעתים של השוואת נוסחים ההכרחי לכל הסקת מסקנות מתוך הטקסט התלמודי; לעומת הבן הפופולרי, הזוהר, המעדיף את התאוריה מושכת האוון והלב של הקהל גם כשזו אינה מבוססת די הצורך על עובדות מוכחות.

ספרו החדש ועב הכרס של בן-ציון קליבנסקי – מהנדס אלקטרוניקה בהכשרתו המקצועית שעשה הסבה לעולם המחקר ההיסטורי – שייך ללא ספק לסוג המחקרים הישן והטוב, האמון על עבודה קשה של חשיפת מקורות ואיסוף נתונים ומבוסס על 'עמלה של תורה' ששכר בצדו. הספה העוסק בעולם הישיבות הליטאיות במזרח אירופה בין שתי מלחמות העולם, משופע במידע שנאסף בקפידה וראוי כי ישמש נדבך לכל מחקר נוסף בנושא שייערך בעתיד. קליבנסקי לא התיימר להגיש לקורא ספר פופולרי עתיר כותרות סנסציוניות ואף קבע ביושר בהקדמה לספרו:

מעצם טבעו אין בספרי עלילה מרתקת ואף לא ציר מרכזי מובהק המבריא אותו מן הקצה אל הקצה. זה

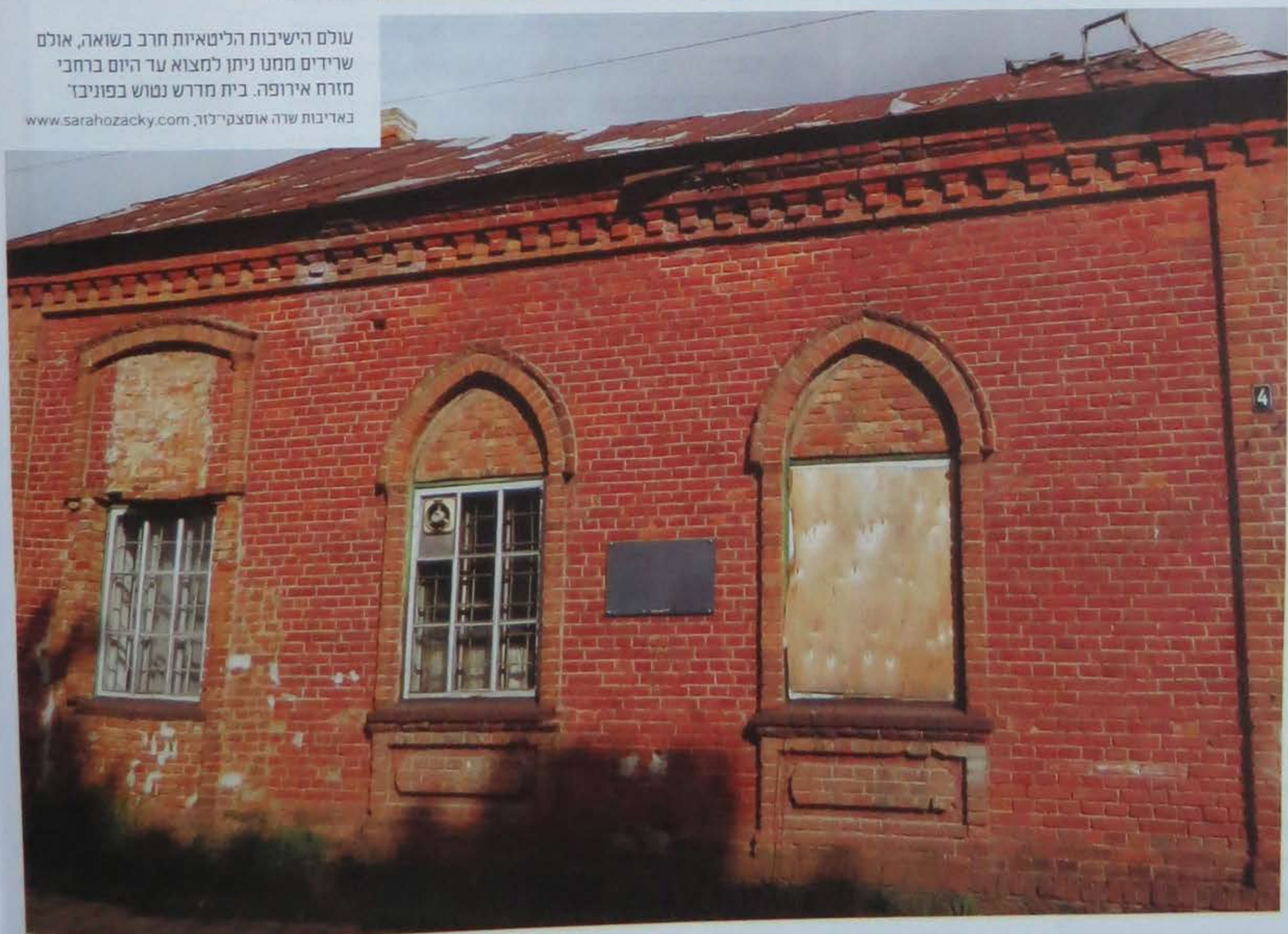

כצור חלחיש
תור הזהב של הישיבות
הליטאיות במזרח אירופה
בן-ציון קליבנסקי
תרכו זלמן שזר
תשע"ד, 550 עמ'

מפגש פסגה: הרב שמעון שקופ (משמאל), ראש ישיבת גרודנה שכונה 'זקן ראשי הישיבות', והרב חיים עוזר גרודזנסקי שנחשב בעיני רבים לגדול פוסקי ההלכה היהודים ערב השואה

עולם הישיבות הליטאיות חרב בשואה, אולם שרידים מחנו ניתן למצוא עד היום ברחבי מזרח אירופה. בית מדרש נטוש בפוניבז' באדיבות שרה אוסצקירלז, www.sarahozacky.com

הספר חציג נתונים חפורטים על מספר התלמידים בישיבות לאורך השנים ומראה כי במשך רוב התקופה הוא היה קטן בהרבה ממה שחוקבל להניח

מוסבר בעובדה שבין המלחמות קמו 'ישיבות קטנות' רבות שנועדו לנערים הצעירים, וכך מספר הלומדים שנמנה בין המלחמות כולל למעשה רק לומדים בוגרים ולא תלמידים בגילאים מגוונים יותר, כפי שנמנו ערב מלחמת העולם הראשונה.

הספר בנוי משלושה חלקים. חלקו הראשון מציג את הרקע להבנת עולם הישיבות הליטאיות ומתאר אותו בתקופה שקדמה למלחמת העולם הראשונה ובתקופת המלחמה עצמה. ימי המלחמה היו קשים ביותר לישיבות וללומדיהן, ורבים מהם גורשו או נאלצו לברוח ולנדוד ממקומם בשל אירועי הזמן. כך למשל תוארו הדברים בידי אחד מתלמידי ישיבת לומז'ה:

אחר נסיעה קשה ומפרכת הגוף בעגלת משא, קפוא ורועד מקור, הגעתי למחוז חפצי ומיד נחפזתי לישיבה. בכניסתי הופתעתי מקול הכביר של התורה, למרות להט החרב המתהפכת מחוץ... היו אז ימי רעב ומחסור ימי חוליים ופגעים רעים... גיבורי רוח האלו, שמבוקר עד ערב ידע בטנם מחסור, הבלו על רעבונם ולמדו לעמול בתורה אף בלי פת ובלו מלח (עמ' 17).

חלקו השני של הספר מתחקה אחר הקמתו מחדש של עולם הישיבות לאחר מלחמת העולם הראשונה, לאור האתגרים המורכבים במדינות ליטא ופולין שקמו זה מכבר כמדינות עצמאיות. בחלק זה נדונה בין השאר התופעה המעניינת והלא מובנת מאליה של הקמת ישיבות ליטאיות חסידיות, וכן יחס הישיבות לעלייה לארץ והקמת שלוחות שלהן בארץ ישראל.

חלקו השלישי והמרכזי של הספר מציג הסתכלות עומק על עולם הישיבות שבין מלחמות העולם ודן בהיבטיו הארגוניים, הכלכליים, הלימודיים והאנושיים. כאן מופיעים נתונים כמותיים רבים המוצגים בחלקם בגרפים ובטבלאות: מספר התלמידים בישיבות, גילאיהם, מקומות מוצאם, אופני מימון הישיבות ועוד. כן נסקרים לעומק דפוסי ההנהגה בישיבות, הורשת התפקידים, מאבקים בישיבות שונות, דפוסי הארגון וסדרי הלימוד, מאפייני התלמידים ומניעי בחירתם בישיבה מסוימת, השפעת תורת המוסר על התנהלות הישיבות ועוד נושאים רבים ומגוונים.

תור הזהב?

כותרת המשנה של הספר מציגה את התקופה שבין מלחמות העולם כתור הזהב של הישיבות הליטאיות במזרח אירופה, אך הניתוח בגוף הספר מעלה כי קביעה זו מורכבת ולא מובנת מאליה. ראשית, בשל תהליכי החילון ובשל האווירה התכליתית ששררה בתקופה זו חל פיחות ניכר ביחס לישיבות, כפי שתיאר זאת רבה של ישיבת לומז'ה, הרב משה שצקס:

בתי היוצר לנשמת ישראל ועתידו – אשר כמעט אין דורש ואין מבקש לקיומם, ואין שם על לב גורל הבנים-הבונים המקריבים חלבם ודמם על מזבח התורה (עמ' 437).

שנית, המצב הכלכלי באותם ימים היה קשה ביותר, ומגבלות תקציביות מנעו את הגדלתן של הישיבות. נערים רבים ביקשו להצטרף לישיבות אך נדחו בשל מצבן הדחוק, כפי שתיאר הרב אברהם שמואל הירשוביץ, ראש ישיבת 'תורת חסד' שכברנוביץ':

התלמידים דופקים על פתחון הישיבות ופותח אין להם, והרבה תלמידים מוכרחים על ידי זה להפסיק לימודם, ובוזה דוחפים אותם חס ושלוש אל הים הסוער והם נסחפים עם הזרם (עמ' 444).

קושי נוסף שעמו התמודדו תלמידי הישיבה נוצר לנוכח העובדה שתלמידים מבוגרים רבים נותרו בישיבה, ובכך העידו על מיעוטם של מקורות פרנסה מחוץ לישיבה העשויים לתגמל את הלומדים מבחינה חומרית ונפשית. לאור קשיים אלה ניכר כי אותם תלמידים שבחרו בכל זאת ללמוד בישיבה עשו זאת מתוך בחירה ומתוך שכנוע נפשי עמוק וראו בהצטרפותם לישיבה שאלה גורלית, כפי שעולה למשל מפניית אחד התלמידים אל ועד הישיבות בתחינה שיאפשרו לו להתקבל ללימודים בישיבה:

כי נוגע לי הדבר לכל חיי רוחי, כי אם ייסגרו חס ושלוש בעדי, באמצע ימי עלייתי, דלתי הישיבה, מה יהיה עם עתידי? וגם עם העבר? כי זה השנה הרביעית אשר ברוך השם אני לומד בפני עצמי 'פֶּאָרְזִיךְ', ועתה לאן? בטח ימלאו כבוד הודם בקשתי (עמ' 437).

לא הכל נצץ אפוא ב'תור הזהב' של עולם הישיבות הליטאיות באותם ימים לא פשוטים. מבית טרחו לחזק את רוח התלמידים ולהשרות עליהם תחושת ביטחון ויציבות באמצעות חיזוק רוח המוסר ופעילות המשגיחים בישיבות, באמצעות דאגת הישיבה לצורכיהם החומריים של התלמידים ובאמצעות יצירת אחידות רבה יותר מאשר בעבר בגילאי הלומדים. אך מחוץ ניצבו בפניהם אתגרים לא פשוטים – חברתיים, רוחניים וכלכליים. מכל מקום, ביודענו מה עלה בגורל הישיבות ולומדיהן שנים מעטות בלבד לאחר מכן, לא ניתן שלא לראות בתקופה זו את גל הפריחה האחרון שבטרם כיליון. ■